

**BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KOGNITIV QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA
KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH**

Bazarbayeva Ayjamal Kdirbaevna – *pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori*

bazarbaevaayjamal777@gmail.com

Innovatsion texnologiyalar universiteti

**ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ
В РАЗВИТИИ КОГНИТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ**

Базарбаева Айжамал Кдирбаевна – *доктор философии по педагогическим наукам*

Инновационно технологический университет

**FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN THE DEVELOPMENT
OF COGNITIVE ABILITIES OF FUTURE TEACHERS**

Bazarbaeva Ayzhamal Kdirbaevna – *Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences*

University of Innovative Technologies

Tayanch so‘zlar: axborot-kommunikatsion texnologiya, kognitiv qobilyat, pedagogik kompetentlik, motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv.

Rezyume. Maqolada xalqaro miqyosda bo‘lajak mutaxassislarni zamonaviy ta‘limni amalga oshirish bo‘yicha dunyoning yetakchi oliy ta‘lim muassasalari va ilmiy markazlari tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarda bo‘lajak tarbiyachilarning kognitiv qobilyatlarini rivojlantirishda kasbiy kompetentligini shakllantirish mezonlari, xalqaro ta‘lim standartlari talablarining joriy qilinishiga alohida ahamiyat qaratilganligi haqida so‘z etiladi.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, когнитивные способности, педагогическая компетентность, мотивационный, когнитивный, операционный, рефлексивный.

Резюме. В статье рассматривается тот факт, что в международных исследованиях, проводимых ведущими высшими учебными заведениями и научно-исследовательскими центрами по всему миру по вопросам внедрения современного образования для будущих специалистов, особое внимание уделяется критериям формирования профессиональной компетентности в развитии познавательных способностей будущих педагогов и внедрению требований международных образовательных стандартов.

Key words: Information and communication technology, cognitive ability, pedagogical competence, motivational, cognitive, operational, reflexive.

Summary. The article discusses the fact that in international research conducted by leading higher educational institutions and research centers around the world on the implementation of modern education of future specialists, special attention is paid to the criteria for the formation of professional competence in the development of cognitive abilities of future educators, the introduction of the requirements of international educational standards.

Kirish. So‘ngi yillarda mamlakatimiz ta‘lim tizimida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti mamlakatimiz ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish, ta‘limning yangi, zamonaviy usullarini, jumladan, pedagogik va axborot-kommunikatsion texnologiyalarni joriy etish sohasidagi ishlar ahvolini tanqidiy tahlil qilish zaruratini ta‘kidladi: bu – pedagoglar va professor-o‘qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir.

Xalqaro miqyosda bo‘lajak mutaxassislarni zamonaviy ta‘limni amalga oshirish bo‘yicha dunyoning yetakchi oliy ta‘lim muassasalari va ilmiy markazlari tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarda bo‘lajak tarbiyachilarning kognitiv qobilyatlarini rivojlantirishda kasbiy kompetentligini shakllantirish mezonlari, xalqaro ta‘lim standartlari talablarining joriy qilinishiga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Bunda yosh o‘qituvchilarning pedagogik kompetentligi tarkibini zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni ta‘lim jarayonida muvaffaqiyatli qo‘llashning motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv va o‘z-o‘zini baholash kabi indikatorlari asosida kengaytirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar muhim o‘rin tutadi. Albatta, bunda yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev say-harakatlari muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, maktabgacha ta‘lim tashkilotlariga e‘tiborlarini alohida ta‘kidlab o‘tish joiz deb o‘ylaymiz. Prezidentimizning 2019-yil 19-oktyabr kuni maktabgacha ta‘lim tizimini tubdan takomillashtirish

masalalariga bag‘ishlab o‘tkazilgan yig‘ilishda «Hayotimizda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan ta‘lim-tarbiya tizimi haqida gapirganda, Abdulla Avloniy bobomizning dono fikrlarini takror va takror aytishga to‘g‘ri keladi: ta‘lim-tarbiya – biz uchun hayot-mamot masalasidir. Qaysi sohani olmaylik, biz zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamasdan turib biron-bir o‘zgarishga, farovon hayotga erisha olmaymiz. Bunday kadrlarni, millatning sog‘lom genofondini tayyorlash, avvalo, maktabgacha ta‘lim tizimidan boshlanadi», – deb ta‘kidladi [1].

Albatta, har qanday sohani rivojlantirish maktabgacha ta‘limdan va uning uzluksizligidandir, chunki maktabgacha ta‘lim tashkilotlarini bitiruvchilari O‘zbekiston Respublikasining kelajagidir. Axir bola butun hayotida oladigan bilimining 70%ini maktabgacha yoshdagi davrda egallaydi. Bu borada esa maktabgacha yoshdagi bolalarga ta‘lim va tarbiya beruvchi tarbiyachilar va bo‘lajak mutaxassislarning bilimli, psixologik, kasbiy kompetentligini rivojlantirib tayyorlash muhim o‘rin tutadi.

Natijalar va muhokama. Kompetentlik tushunchasi ta‘lim sohasiga pedagog-psixolog tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlari natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtainazardan, kompetentlik «noan‘anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o‘zini qanday tutishi, hamkasblari bilan o‘zaro munosabatlarda yangi yo‘l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to‘la

ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik»ni anglatadi. Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar egallanishi va ularning amalda yuqori darajada qo'llay olinishi [5].

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetentsiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, eng muhimi, ilmiy ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi. Aynan kasbiy kompetentlik omillarida yangi axborotlarni o'rganish va ularni topish deya aytilar ekan, biz o'z-o'zidan axborot texnologiyalari va resurslariga murojaat qilamiz. Bilamizki, hozirgi davr axborotlashgan davrdir. Shunday bir jadal rivojlanayotgan davrda bizni axborot to'laqlonlik o'rab olgan. Biz axborotlarni kamaytirib yoki undan voz kecha olmas ekanmiz, undan to'g'ri foydalanishni o'rganishimiz va uni pedagogik faoliyatimizga kirgizishimiz zarur.

Oliy ta'lim amaliyoti shuni ko'rsatmoqdaki, talabalarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni ularda ijtimoiy-madaniy kompetentlik darajasining rivojlanganligi bilan uzviy aloqador [3]. Mazkur jihat bo'lajak tarbiyachilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda kasbiy kompetentligini shakllantirish muammosini maxsus tadqiq etishni taqozo etadi. Pedagogik faoliyatda kasbiy kompetentlik umumiy tuzilmasining muhim tarkibiy qismlaridan biri – bu ijtimoiy-madaniy kompetentlik hisoblanadi. Zero zamonaviy tarbiyachi nafaqat tarbiyalanuvchiga bilim beradi, ma'lumot, axborot yetkazadi, balki rivojlanayotgan shaxs va jamiyat o'rtasida vositachi rolini ham bajaradi.

“Bola shaxs-jamiyat” munosabatlari o'zaro aloqasining maqsadga muvofiq bo'lishi tarbiyachining qanchalik ijtimoiy hayotda kompetentli, omilkor ekanligiga ham bog'liqdir [6, 7]. Bo'lajak tarbiyachilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda kasbiy kompetentligini shakllantirish jarayonida biz turli xil ta'limiy uslublardan foydalanamiz. Masalan, amaliy, interfaol, an'anaviy usullar, ammo ularning barchasi kasbiy kompetensiyalari shakllantirish uchun yetarli bo'lmaydi.

Bo'lajak tarbiyachilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda kasbiy kompetentligini shakllantirish jarayonlarida yuqorida keltirilgan metodlar bilan bir qatorda, kasbiy faollik, kompetentlik, uning mazmun-mohiyati, ahamiyati va zaruriyati borasida ularning boshlang'ich tushunchalarini rivojlantirish, ularda refleksiv yondashuv ko'nikmalari va malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirish uchun tashkil etiladigan ta'limtarbiya jarayonlarida ijtimoiy-psixologik va metodologik xususiyatlarga ega bo'lgan trening, interfaol suhbat, integrativ ma'ruza, ishchanlik o'yinlari kabi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Bo'lajak tarbiyachilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda kasbiy kompetentligini shakllantirish jarayonlarida tarbiyachilarning tahliliy faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi, ishbilarmon o'yinlari orqali innovatsion faoliyatning usul va shakllarini yorituvchi, tarbiyachilar faoliyatini kuzatish asosida tarbiyachilarning o'zaro ta'sir

ko'rsatishga undovchi metodlardan foydalanish o'ziga xos ahamiyat kasb etadi [3]. Ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishda integrativ ma'ruzalar, amaliy mashg'ulot, seminar-treninglardan foydalanish bilan bir qatorda, tarbiyachilarga oldindan tarqatiladigan savol va topshiriqlardan foydalanish juda katta samara beradi.

Bo'lajak tarbiyachilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda kasbiy kompetentligini shakllantirish yo'nalishida tashkil etiladigan amaliy mashg'ulotlarni o'qituvchilarning boshlang'ich tushunchalariga asosan, ya'ni ularning boshlang'ich tushunchalarini o'rganish va tahlil qilish orqali ular tomonidan mustaqil ravishda o'rganilgan adabiyotlar, ma'ruzalar jarayonida berilgan ma'lumotlar asosida tashkil etish o'rganiladigan asosiy tushunchalarni test va modellar ko'rinishida ifodalash uchun imkoniyat yaratadi [4].

Bo'lajak tarbiyachilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda kasbiy kompetentligini shakllantirish jarayonlarida interfaol suhbat, ishchanlik o'yinlari, trening kabi metodlardan foydalanish o'qituvchilarni mustaqil va erkin fikrlashga o'rgatishda, krieativligini oshirishda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Tarbiyachining faol metodlari hisoblangan mazkur metodlar ta'lim-tarbiya jarayonida tarbiyachilarning faolligini ta'minlaydi, ya'ni tarbiyachilarda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ishchanlik o'yini jarayonida ishtirok etuvchi tarbiyachilar asosiy tushunchalarni o'zlashtirish bilan bir qatorda, asosiy tushunchalarning mazmun-mohiyati, ahamiyati va zaruriyatini tahlil qiladilar, tahlil natijalariga ko'ra xulosalar shakllantiriladi va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Ishchanlik o'yini davomida tarbiyachilarning boshlang'ich tushunchalari, dunyoqarashi, ko'nikma va malakalari darajasi aniqlanadi hamda vujudga kelgan vaziyatlarga ko'ra topshiriqlar muvofiqlashtiriladi. Ishchanlik o'yini tarbiyachilarning refleksiv qobiliyatlari va imkoniyatlari darajasini hamda kreativ va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Trening ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini taminlashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan metodlardan biri hisoblanadi. Mazkur metodga asoslanib tashkil etilgan ta'lim-tarbiya jarayonida tarbiyachilarda kommunikatsion ko'nikmalar shakllanadi. Trening jarayonida o'qituvchilarning o'zaro ta'sir ko'rsatishi natijasida ularda muloqotning turli xil uslublaridan foydalanish malakalari rivojlanadi [8].

Bo'lajak tarbiyachilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda kasbiy kompetentligini shakllantirish jarayonlarida mustaqil va erkin fikrlashga o'rgatish asosida ularning faolligini ta'minlash, bevosita muloqotga kirishishga undash, o'z fikrini erkin bildirishi uchun imkoniyatlar yaratish maqsadida aqliy hujum, g'oyalar konferensiyasi kabi metodlardan ham foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, yurtimiz istiqboli va kelajagini kadrlar belgilab beradi, yangicha fikrlovchi, innovatsiyani olib kelishga qodir kadrlarni tayyorlash masalalari mamlakatimizni rivojlantirishning Harakatlar strategiyasi yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shunday ekan, bo'lajak tarbiyachilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda kasbiy kompetentligini shakllantirish mezonlari, xalqaro ta'lim standartlari talablarining joriy qilinishiga alohida ahamiyat qaratish zarur.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4312-son Qarori.
2. Bazarbaeva A. Mutual learning as a condition for the development of cognitive mobility in future educators. // Science and innovation. 2023, 2(b8). – P. 62-64.
3. Лукьянова М.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: диагностика и развитие. Монография. – Ульяновск: УИПК ПРО, 2002.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
5. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H. Boshlang‘ich ta’limning integratsiyalashgan pedagogikasi. – Toshkent: «Ilm ziyo», 2009.
6. Boltayeva F.A. The Essence of Integrating Innovative Technologies in Preschool Education. // Pindus Journal Of Culture, Literature and ELT. 110-b.
7. Munavvarov A. Pedagogika. – Toshkent: «O‘qituvchi», 1996.
8. Nishonova Z. Mustaqil ish rivojlanganligining psixologik mezonlari. // Xalq ta’limi, 2001, №3, 64-69-b.